

แก้วตา จันทรานุสรณ์. 2558. “บทละครพูด “หัวใจนักรบ” ในบริบทสร้างสำนึกความเป็นชาติ” ใน วารสารวิถีสังคมมนุษย์. ปีที่ 3 ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม. หน้า 131-155.

บทละครพูด “หัวใจนักรบ” ในบริบทสร้างสำนึกความเป็นชาติ
Plays in prose “The Warrior’s Heart” :
In the context of national consciousness.

แคว์ตา จันทรานุสรณ์¹

Kaewta Chantranuson

¹ ดร, อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดวัตถุประสงค์เพื่อตอบคำถามว่าในหัวใจนักรบมีอะไรที่จับใจคนยุคสร้างสำนึกความเป็นชาติจนได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของบทละครพูด โดยมีพื้นฐานความคิดว่าประสบการณ์แห่งยุคสมัยเป็นปัจจัยสำคัญในการเข้าถึงตัวบท จึงอาศัยแนววิเคราะห์ตัวบท (textual analysis) ร่วมกับการพิจารณาความสัมพันธ์ของตัวบทกับบริบท (context) ผลการศึกษาพบว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นยุคแห่งการเผชิญหน้ากับอำนาจของประเทศเจ้าอาณานิคมและสงคราม พระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์บทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบขึ้นด้วยความมุ่งหมายปลุกจิตสำนึกความรักชาติบ้านเมือง ดังนั้นแนวคิดสำคัญที่บรรจุในหัวใจนักรบคือ การพิสูจน์ศักดิ์ศรีความเป็นลูกผู้ชายด้วยการรับผิดชอบหน้าที่ ความเสียสละ กล้าหาญและความรักชาติบ้านเมืองที่สำคัญหัวใจของนักรบที่แท้จริงมีได้จำกัดอยู่ในเพศใด วัยใด แต่หมายถึงทุกคนที่มีหัวใจเสียหากผู้ใดมีความกล้าหาญที่จะเสียสละเพื่อรักษาชาติบ้านเมืองไว้ผู้นั้นย่อมเป็นผู้มีหัวใจนักรบ

คำสำคัญ : พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ

Abstract

This article is intended to determine the impression of Plays in prose by King Rama VI : The Warrior's Heart, which has been praised as a great of Plays in prose. The concept is experience of the ages are an important factor in reaching the chapter, so used textual analysis with the relationship with the chapter and the context.

The study found that in the reign of King Rama VI era of confrontation with the country's colonial and war. The King Rama VI is writing the plays of pose The Warrior's Heart with an aim raise awareness for patriotism country. The key idea is to proving a man with dignity, responsibility, sacrifice, courage and patriotism. The real focus of the story is not limited in any gender or any age, but refers to anyone with a stronger heart. If one has the courage to sacrifice to save the country, who will have the warrior heart.

Keyword: King Rama VI,

บทนำ

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การแสวงหาอาณาเขตของชาติตะวันตกยังคงดำเนินไปมีสิ้นสุด ในขณะที่นั้นรอบประเทศของเราล้วนตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกทั้งหมดแล้ว คงมีแต่สยามประเทศเพียงชาติเดียวที่ยังคงดำรงเอกราชไว้ได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความรักหมูรักคณะ อันเป็นรากฐานของความสามัคคี จึงได้ทรงพระอุทิศสหประชาชาติไทยให้มีความรักชาติ รักอิสรภาพของชาติด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งโดยการพระราชทานพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ และทรงแสดงปาฐกถาที่โปรดให้เรียกว่า “ปลุกใจเสือป่า” และด้วยบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ ซึ่งได้ทรงสอดแทรกข้อเตือนใจในเรื่องความรักหมูรักคณะ อันเป็นรากฐานของความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ไว้ในบทพระราชนิพนธ์ต่างๆ ทั้งละคร นิทาน ฯลฯ (ธนาคารอมสิน, 2545) โดยเฉพาะในบทละครพูดเรื่อง “หัวใจนักรบ”

บทละครเรื่องหัวใจนักรบ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น เมื่อปี พ.ศ.2456 เพื่อปลุกใจประชาชนไทยให้เกิดความรักชาติ รู้จักหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเห็นความสำคัญของกองเสือป่าซึ่งพระองค์ได้ทรงจัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.2454 เพื่อฝึกหัดข้าราชการตลอดจนพลเมืองทั่วไปที่ยังไม่เคยเป็นทหารให้ความรู้ทางยุทธวิธีรวมทั้งกิจการลูกเสือ ซึ่งได้ทรงให้กำเนิดขึ้นในปีเดียวกัน เพื่อฝึกอบรมเยาวชนของชาติให้มีระเบียบวินัย มีวัฒนธรรมทางจิตใจ รู้จักบำเพ็ญประโยชน์ และปลุกฝังให้มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพื่อเตรียมตัวที่จะเป็นพลเมืองที่ดีของชาติต่อไป บทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบนี้ เป็นหนังสือที่ซึ่งได้รับการยกย่องจากวรรณคดีสโมสรในรัชกาลที่ 6 ให้เป็นยอดของบทละครพูด เมื่อพุทธศักราช 2457 และกระทรวงศึกษาธิการได้เคยคัดเลือกให้ใช้เป็นแบบเรียนในโรงเรียน²

1. เรื่องย่อหัวใจนักรบ: ในฐานะบทละครสะท้อนสมัย

เนื้อเรื่องของหัวใจนักรบที่ผูกประเด็นความเสียสละและกล้าหาญในสถานการณ์การต่อสู้เพื่อชาติบ้านเมืองมีดังนี้

² “คำนำ” บทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ, ชิงนาง พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พิมพ์ครั้งที่ 3 ; องค์การค้ำของคุรุสภา, 2521

พระภริมย์วรการ ภรรยาชื่อแยม มีลูกชายสามคน ชื่อสวิง สวาย สวัสดิ์ ลูกสาวคนหนึ่งชื่ออุไร ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่เมืองมณีบุรณ มณฑลหัตดินบุรี ซึ่งเป็นท้องที่ชายแดนแห่งพระราชอาณาจักรสยาม

ระยะนั้นเป็นเวลาที่ยกไทยกำลังตื่นตัวเรื่องเสือป่า และลูกเสือ สวัสดิ์จึงแอบไปสมัครเป็นลูกเสือ พระภริมย์ทราบเข้าก็โกรธถึงกับจะเขียนและอ้างอำนาจของบิดาสั่งให้ สวัสดิ์ไปลาออก ซึ่งสวัสดิ์ยืนยันว่าจะทำเช่นนั้นไม่ได้ ไม่มีทางออก จนกระทั่งนายหมู่เอกลูกเสือป่า หลวงมณูธรรมธราทร ผู้พิพากษาศาลเมืองมณีบุรณ รับสวัสดิ์ไปเป็นลูกเลี้ยง สวัสดิ์จึงไม่ต้องลาออกจากการเป็นลูกเสือ

เรื่องนายสวิง บุตรคนโตใหญ่ของพระภริมย์ก็เหมือนกัน จะต้องเข้ารับราชการทหาร พระภริมย์ขอให้หลวงมณูช่วยให้พ้นจากราชการทหาร ซึ่งหลวงมณูไม่ยอมทำ

“คุณพระนี่แปลกจริงๆ หนทางใดๆ ที่พอจะเปิดโอกาสให้คนหนุ่มๆ ได้ทำประโยชน์แก่บ้านเมือง คุณพระเป็นไม่ชอบทั้งสิ้น”

พระภริมย์รักแต่สวายลูกชายคนกลางที่อ่อนแอไข้โรค และชอบเอาเรื่องอะไรๆ มาฟ้องคุณพ่อ โดยเฉพาะเรื่องพี่สาวของตนที่ชื่ออุไรกำลังพูดกับหลวงมณูราชบุรุษบารุง ซึ่งเป็นนายอำเภอและเป็นเสือป่าที่ในสวน พระภริมย์ให้ตามหลวงมณูขึ้นมาแล้วก็ได้เถียงกัน หลวงมณูบอกว่าตนมีเจตนาบริสุทธิ์ รักแม่อุไร และจะให้ผู้ใหญ่มาสู่ขอ พระภริมย์ตัดบทว่า หลวงมณูนั้นเหมือนคนที่วางบทประหารชีวิตตนเองแล้ว เพราะเป็นเสือป่า จึงจะยกลูกสาวให้ไม่ได้ ขอให้หลวงมณูลาออกจากเสือป่าเสียก่อน อุไรลูกสาวของพระภริมย์เองมาบอกว่า

“คุณหลวงมณู ถ้าคุณออกจากเสือป่าวันใด วันนั้นคุณกับดิฉันขาดกัน”

หลวงมณูถูกห้ามไม่ให้มาที่บ้านพระภริมย์อีกต่อไป แต่ในไม่ช้าคุณหลวงก็กลับมา บอกว่ามาโดยหน้าที่ราชการ คือมาตามตัวนายสวิงผู้ไม่ไปจับสลากเข้ารับราชการทหารตามหมายเรียกตัว นายสวิงซ่อนอยู่ในโรงม้า หลวงมณูเลยได้ตัวไป

พระภริมย์มีเมียชื่อยชื่อ แม่เน้ย ซึ่งเป็นน้องของนายชุ่นเบ้ง นายชุ่นเบ้งจึงมาวนเวียนอยู่แถวนี้บ่อยๆ พระภริมย์วานให้เขาวิ่งเต้นเพื่อไม่ให้ลูกชายต้องเป็นทหารแต่ไม่สำเร็จ นายชุ่นเบ้งกระซิบบอกพระภริมย์ด้วยว่าสงครามอาจเกิดขึ้น และมีข่าวจากช่อนฮอยว่า ทางไต้หวันเตรียมทหารอยู่พร้อมแล้ว นายชุ่นเบ้งไปจัดการให้นายสวิงหนีทหารแล้วด้วย มีแผนการจะให้สวิงหนีออกนอกประเทศ และให้พระภริมย์กับแม่เน้ยไปด้วย

ในที่สุดสวิงก็หนีทหารมาถึงบ้านตามอาการพระภิรมย์ว่าเป็นอย่างไร นายชุ่นเบ้ง หลอกสวิงว่าคุณพ่อเจ็บหนัก

ขณะนั้นมีแถวเสือป่าเดินมาอยู่ข้างนอก และอีกครู่หนึ่งก็ขยายแถวยิงปืนด้วย แล้วก็เข้ามาในเขตบ้านพระภิรมย์ ต่อมาสักครู่หนึ่งนายสวิงก็นำเสือป่าเข้ามาถึงในห้อง พระภิรมย์เพิ่งจะทราบว่าเป็นการรบกันขึ้นแล้ว

หลวงมณีเป็นผู้บังคับบัญชากองเสือป่าที่เข้ามายึดบ้านพระภิรมย์เป็นที่ต่อสู้อิทธิพล ถูกยิงบ้าง จึงต้องตามขุนรัตนแพทย์ และจัดตั้งหน่วยพยาบาลสนาม อุไรกับคุณแม่ไปอาสา พยาบาลคนเจ็บ

หลวงมณีต้องการส่งคนไปบอกข่าวที่กองทหารโดยถือใบแจ้งเหตุไป สวิงอาสา ทำการนี้ แต่พอไปพ้นบ้านก็ถูกยิงตาย แผลอยู่ข้างหลัง

หลวงมณีกำลังหาคนจะให้ถือหนังสือขึ้นไปใหม่ สวัสดิ์อาสา

เสือป่ายิงปืนต่อสู้กับข้าศึก น้ำใจเด็ดเดี่ยวด้วยกันทั้งนั้น พระภิรมย์ได้เห็น เหตุการณ์เหล่านั้น ความมีใจต่อสู้จึงหายไบบ้าง ได้ทำงานช่วยพลรบไปบ้าง เช่น ไปตาม หมอ ช่วยหามคนเจ็บไปยังหน่วยพยาบาลสนาม ช่วยลงกลอนประตูหน้าต่าง เมื่อถึง หน้าต่างก็เหลียวกลับมาพูดกับอ้ายสีคนใช้ ขณะที่เสือป่าถอนตัวไปทางหลังบ้านหมด ดังบทสนทนาตอนหนึ่งว่า

“เอ๊ะ อ้ายพวกข้าศึกเห็นจะเล่นระยำแล้ว...ก็ก็เกิดมาเป็นลูกผู้ชาย เอาที่มัน ลักตั้งเถอะวะ” แล้วพระภิรมย์ก็ฉวยปืนที่คนเจ็บทิ้งไว้ยิงข้าศึก อ้ายสีกระพือปีกโลดเต๋น ดีใจใหญ่

“อ้ายสี กูเอานอนใต้คนหนึ่งแล้ววะ” พระภิรมย์ให้อ้ายสีไปหาลูกปืนมาอีก นายชุ่นเบ้งเข้ามาห้ามพระภิรมย์ บอกว่าพลเรือนไม่มีหน้าที่รบ ถ้าเขาจับได้ก็ไม่มีทางรอด

“ช่างกูเถอะ ถึงกูตายก็ชีวิตกูเอง”

“รัฐบาลต่อรัฐบาลเขาวีวาทัน คุณพระจะเจ็บร้อนด้วยทำไม?”

“ก็มันมาชมแห่งชาติกูนี่วะ”

พระภิรมย์ยังต่อสู้กับข้าศึกอีกเป็นนาน แต่ในที่สุดข้าศึกก็เข้ามาจับพระภิรมย์ได้ และแย่งปืนไป

ข้าศึกยึดบ้านพระภิรมย์ได้ ใช้เป็นที่บัญชาการชั่วคราว อ้ายสีถูกข้าศึกสอบสวน ก่อน ผู้บังคับการทหารข้าศึกบอกว่า “อีกประเดี่ยวยิงเสียพร้อมกันนายมัน” แล้วพระภิรมย์ ก็ถูกสอบสวนต่อ พระภิรมย์ตอบข้อซักถามฉะฉานมาก

“ฉันเป็นคนไทยคนหนึ่ง ฉันก็มีหน้าที่ต่อผู้ศัตรูของชาติไทย”

“ฉันเป็นบ้า ไม่รู้สึกประโยชน์ของเสือป่า จนเกิดสงครามขึ้นแล้ว ฉันจึงแลเห็นประโยชน์”

เมื่อผู้บังคับการทหารเข้าศึกคาดโทษพระภิรมย์ถึงตาย พระภิรมย์ก็ได้พูดกับลูกสาวว่า “อุไรลูกรักของพ่อ ตั้งแต่เล็กๆ มาแล้ว ลูกเคยบ่นอยู่เสมอว่าอยากเป็นผู้ชาย คราวนี้ถึงเวลาแล้วที่ลูกจะต้องทำใจกล้าหาญอย่างลูกผู้ชาย เวลาต่อไปเมื่อลูกเองจะได้มีลูกมีเต้า สอนลูกของลูกให้มันรู้สึกด้วยว่า ตาของมันเกิดมาไม่เสียชาติ ได้ยอมสละชีวิตดีกว่าที่จะยอมเอาใจออกจากเจ้าของข้าวแดงแกงร้อน”

ทหารเข้าศึกสอบสวนสวย นัยทรบว่าสวยจะถูกยิงร้องกรีดเข้าไปหาพระภิรมย์จึงทรบว่าสวยเป็นซู้กับเมียของตน สวยกลัวตายจึงบอกความลับทางทหารให้ฝ่ายเข้าศึก พระภิรมย์โกรธมากจึงกล่าวกับผู้บังคับการทหารเข้าศึกว่า “อ้ายคนนั้นผมได้ให้กำเนิดมัน มันเป็นลูกที่ผมรักใคร่ไว้วางใจ มันยังสมนาคุณโดยเป็นซู้กับเมียผมได้ ซ่อนนั้นผมยังจะพอยกโทษมันได้ เพราะเป็นความผิดของผมที่แก่ปานนี้แล้ว อยากจะสาธนะแนมีเมียสาว จะให้เขารักใคร่อย่างไร แต่อ้ายคนนั้นมันมีความผิดอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่มีข้อใดจะลบล้างได้ คือมันได้เอาชาติมันมันแลกกับชีวิตของมัน มันรักตัวมันยิ่งกว่าบ้านเมือง มันไม่ควรมีชีวิตอยู่อีกต่อไป ผมขออนุญาตฆ่ามันด้วยมือของผมเองเดี๋ยวนี้”

นายขุนเบ่งอ้างว่าตนได้ทำประโยชน์ให้แก่ทหารเข้าศึก มาจะขอความดีความชอบคือรับว่าตนเป็นผู้ยิงผู้ที่กำลังถือใบแจ้งเหตุไปบอกทหาร ผู้บังคับการทหารเข้าศึกบอกว่าทำเช่นนั้นก็เป็นผู้ร้ายฆ่าคน ให้เอาyingเสีย ขุนเบ่งคัดค้านอ้างกฎหมายว่าจะทำเช่นนั้นไม่ได้ ผู้บังคับการจึงรับว่าไม่ได้จริงๆ จึงให้เปลี่ยนเป็นแวนคอ

ส่วนพระภิรมย์นั้น ผู้บังคับการทหารเข้าศึกชมว่ากล้าหาญ จึงให้รอการลงโทษไว้ก่อน

มีใบแจ้งเหตุมายังผู้บังคับการทหารเข้าศึก ใจความว่า ทหารไทยกำลังยกมา มีเสือป่าสมทบมาด้วย นักบินก็เข้ามารายงานเช่นเดียวกัน ท่านผู้บังคับการจึงตกลงจะถอยออกจากบ้านนี้ และไปหาที่ตั้งมั่นใหม่

พระภิรมย์ดีใจมาก เมื่อทหารและเสือป่าของไทยยกมาใกล้ อุไรดูทางหน้าต่าง รายงานว่าเข้าศึกรับฝ่ายไทยไม่อยู่ “ก็แน่ละสิ พวกเรามั่นใจเสียทั้งนั้นนี่นะ”

ทหารไทยในบังคับบัญชาของนายร้อยเอกหลวงเรืองฤทธิ์ราวี เข้ามายึดบ้าน พระภิรมย์กลับคืนได้ แล้วนายกองตรีเสือป่า พระยาริสุตรสงครามก็พาเสือป่าเข้ามาบอก

ว่ายินดีที่มาก่อนที่พระภิรมย์จะเป็นอันตราย และว่าได้ทราบเรื่องของพระภิรมย์ตลอดแล้ว

ตกลงว่าพระภิรมย์จะสมัครเป็นเสื่อปากี่สมัครได้ พระภิรมย์จึงได้เป็นเสื่อป่าโดยมีหลวงมณีเป็นผู้นำ และหลวงมณูเป็นผู้รับรอง พระยาวิสูตรชมเชยการกระทำของพระภิรมย์มาก ซึ่งพระภิรมย์ตอบว่า “ถ้าผมไม่ทำเช่นนั้นก็จะยาเต็มที” (ธนาการอมสิน, 2545)

2. “เสื่อป่า” : ความสัมพันธ์ของสยามกับอารยประเทศในบริบทมหาสงคราม

สยามประเทศเป็นประเทศเล็กๆ ที่พยายามสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ให้ทัดเทียมอารยประเทศ แต่จากข้อจำกัดทางด้านงบประมาณ ทำให้ไม่สามารถบรรจุกำลังพลและจัดหายุทธโศปกรณ์ให้พอเพียงแก่ความจำเป็นของกองทัพในยามปกติ และเมื่อคำนึงถึงความจำเป็นหากมีการศึกสงครามมาประชิดแล้ว กำลังพลที่มีอยู่อย่างจำกัดนั้นยังได้รับบาดเจ็บล้มตายลง ดังที่เกิดขึ้นแล้วในการมหาสงคราม ณ ทวีปยุโรป เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงหยิบยกเหตุดังกล่าวขึ้นแสดงให้เห็นนักเรียนฝึกหัดผู้กำกับลูกเสือได้ประจักษ์ชัด ถึงความจำเป็นในการเตรียมกำลังสำรองไว้ เมื่อวันที่ 14 พฤศจิกายน พ.ศ.2459 โดยมีความตอนหนึ่งว่า

ในการมหาสงครามคราวนี้ ไม่ว่าชาติใดภาษาใด ถึงแม้ได้เตรียมกองทัพบกเรือไว้พร้อมแล้ว ครั้นถึงเวลาเข้าจริงกำลังขาดลงไปไม่มีเพียงพอจะเพิ่มเติมให้เป็นทีเรียบร้อยได้ เพราะเหตุใด เพราะเหตุว่าประการหนึ่ง ในเวลาสงครามต้องตรากตรวาลำบากมาก มีการเจ็บการตายเป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงไม่มีนายทหารเพียงพอ ตกลงในที่สุดต้องหาคนรู้วิชาสามัญมาเพิ่มขึ้น ในปีนี้นายทหารพอรู้ทำอาวุธชนิดหนอยเท่านั้น แล้วต้องส่งออกไปฝึกหัดในสนามรบทีเดียว การที่นายทหารออกจากโรงเรียนนายร้อยไม่พอ ต้องเกณฑ์พวกนายทหารกองสมัคร (คล้ายๆ เสื่อป่าของเรา) มาแล้วยังไม่พอ ในที่สุดผู้มีความรู้ในวิชาหนังสือและเลขชนิดหนอยเท่านั้นก็เป็นทหารได้ เพราะนายทหารเปลืองมาก ที่เมืองอังกฤษเป็นผู้รู้สึกเห็นความเดือดร้อนก่อน เขาจึงได้ตั้งกองฝึกหัดนายทหารขึ้นที่โรงเรียนต่างๆ กับมีกองฝึกหัดไปอยู่ที่สนามยุทธที่เดียวอีกกองหนึ่ง ข้าได้เห็นแต่แรกแล้วว่าเมืองเราจะเป็นเช่นนั้นได้บ้าง แต่โดยมีเหตุบางอย่างซึ่งไม่จำเป็นจะต้องกล่าวให้ยืดยาวในที่นี้ และข้าจะกล่าวได้โดยย่อว่า โดยเชื่อในความสำเร็จแห่งวิธีทหารได้โดยใช้พระราชบัญญัติ

เกณฑ์ทหารนั้นมากจนเกินไป เมื่อปีกลายมีการระดมทหารพิเศษสำหรับการซ่อมรบใหญ่ จึงเกิดมารู้สึกกันขึ้นว่า เมื่อระดมพลมาจริงๆ แล้วผู้บังคับบัญชาไม่พอ อย่างบางกองนายร้อย เป็นผู้บังคับหมวด บางกองถึงพลทหารเป็นผู้บังคับหมวด ใครๆ ก็รู้อยู่แล้วว่าพบทหารไม่มีความรู้เพียงพอ เพราะเป็นทหารอยู่เพียง 2 ปีเท่านั้น ครั้งไปบังคับหมวดก็ทำให้แต่เดินไปกับกอง ถ้าไปทำการโดยลำพังก็ทำไม่ได้

ด้วยทรงตระหนักถึงปัญหาอัตรากำลังและยุทธโศภณณ์ในการป้องกันประเทศที่ดำเนินมาตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว อันทำให้สยามไม่มีกำลังพอที่จะต้านทานการรุกรานจากกองกำลังต่างชาติได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับรัชทายาทเสด็จดำรงสิริราชสมบัติสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ.2453 แล้ว จึงได้ทรงเริ่มดำเนินพระบรมราโชบายในการเสริมสร้างความมั่นคงของชาติเป็นลำดับแรก โดยทรงริเริ่มวางรากฐานการศึกษาเพื่อพัฒนาความรู้ของพสกนิกรไปพร้อมกับการสร้างเสริมกำลังเพื่อการป้องกันประเทศ เริ่มจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงขึ้นแทนพระอารามหลวงประจำรัชกาล ทรงยกโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็นโรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสถาบันการศึกษาชั้นอุดมศึกษา ถัดจากนั้นมาในเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2454 ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้ยกกรมวังนอกซึ่งเป็นหน่วยราชการในพระราชสำนักขึ้นเป็น “กรมทหารรักษาวัง” เมื่อวันอังคารที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ.2454 จัดเป็น “ทหารบกจริงๆ แต่สังกัดขึ้นกระทรวงวัง” ฉะนั้นค่าใช้จ่ายทั้งหมดของกรมทหารรักษาวังจึงได้เบิกจ่ายจากพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ โดยมีได้ใช้เงินจากงบประมาณแผ่นดินเลย (วรชาติ มีชูบท, 2555)

2.1 หัวใจเสือป่าที่อาสาป้องกันชาติ

ในการจัดตั้งกองเสือป่าเป็นกองพลอาสาสมัครนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำริในเบื้องต้นว่า (วรชาติ มีชูบท, 2553)

“ความประสงค์ของข้าพเจ้าไม่ได้คิดจะให้ใช้ตามแบบฝึกหัดทหารบกตะพึดไปเลย เพราะประการหนึ่ง ถ้าจะดูล่วงหน้าไป ในไม่ช้าคนไทยจะได้เป็นทหารทุกคนแล้ว คงจะได้รับความฝึกหัดทำทหารตั้งแต่มื่อยังอยู่ในกองทหารแล้ว เพราะฉะนั้นถ้าจะมาเป็นสมาชิกเสือป่าควรจะรู้จักวิธีฝึกหัดทำทหารเพียงพออยู่แล้ว จึงจะไม่สู้จำเป็นที่จะฝึกหัดทำทหารอีกแล้ว อีกประการหนึ่ง กองเสือป่าก็ไม่ใช่งองที่จะสำหรับไปเข้าแถวแห่

นำตามเสด็จหรือเป็นกองเกียรติดยศแห่งใดอย่างเช่นทหาร ทั้งในเวลาสงครามถ้าแม้จะไปรบก็มีได้ตั้งใจจะไปเป็นกองใหญ่อันเป็นส่วนล่าสัตว์ของกองทัพ ตั้งใจแต่เพียงจะรับอาสาทำการตรงตามนามของกอง คือ เป็นเสือป่าหรือผู้สืบขานเท่านั้น หาได้ตั้งใจจะไปเป็นผู้สู้รบประจันบานไม่”

ฝ่ายกองลูกเสือนั้น ในมณฑลกรุงเทพฯ พึ่งตั้งขึ้นที่โรงเรียนมหาดเล็กหลวงเป็นที่หนึ่ง ก็มีลูกเสือได้ถึง 60 เศษ การฝึกหัดสั่งสอนก็เรียบร้อยน่าชื่นใจปลื้มใจด้วยเสือป่าและลูกเสือ การที่ได้เห็นเสือป่าและลูกเสือตั้งขึ้นได้โดยรวดเร็ว และเป็นที่ยินยอมแห่งคนทั้งหลายทั่วถึงกันเช่นนี้ ทำให้เรารู้สึกยินดีหาที่เปรียบได้โดยยาก รู้สึกว่าถึงอย่างไร ก็จะได้เขียนชื่อตนเองไว้ในพงศาวดารตำนานของชาติไทยแล้วอย่างน้อยบรรทัดหนึ่ง นับว่าไม่เสียชาติที่เกิดมา ถ้าเสือป่ายังตั้งยังยืนอยู่ตราบใด ชื่อเราก็คงจะยังยืนอยู่ได้ตราบนั้น การที่ได้ตั้งเสือป่าขึ้นสำเร็จเช่นนี้ทำให้เกิดปิติยิ่งกว่าได้ทำอะไรใดๆ มาแล้ว เพราะรู้สึกว่าได้เป็นผู้นำทางให้คนไทยรู้จักรักชาติของตน และรู้จักประโยชน์แห่งความสามัคคี เท่านั้นก็เป็นบำเหน็จพออยู่แล้ว เป็นทุนทรัพย์มากๆ ยิ่งกว่าที่ได้ลงทุนมาแล้วในการตั้งเสือป่านี้ เมื่อรู้สึกเช่นนี้แล้ว การที่ผู้ใดจะกล่าวว่าเรารักเสือป่ายิ่งลูกยิ่งเมียก็ยอม เพราะถ้าไม่มีเมียอย่างปรกติจะได้ลูกอันพึงพาอาศัยกำลังกันได้เร็วและเป็นจำนวนมากเช่นนี้ฤ นี้ใน 3 ใน 4 เดือนลูกเกิดนับด้วยพัน และมีกำลังวังชาขึ้นทันตาเห็น ผู้ที่เคยต้องคอยประคับประคองก็มาแข็งแรงขึ้นจนเลี้ยงตัวได้มากขึ้นเป็นลำดับ ที่เคยอ่อนแอก็กลับแข็งแรง ที่เคยตามใจตัวอยู่เป็นเนืองนิตย์ก็กลับคิดทรมานจิตของตนให้นึกถึงผู้อื่นและนึกถึงตน ที่เคยสามะเลเหลวอยู่ก็มาลดหย่อนลง และตั้งใจกลับตัวประพฤติให้เรียบร้อย ข้อนี้เจ้าพระยามรชาอำมาตย์พยานให้เห็นปรากฏ คือ ร้านขายเหล้าพากันร้องว่าขายตกไป ยังมีหน้าซ้ำเสือป่าแข่งกันหาชื่อเสียงในทางช่วยกองตระเวนจับผู้ประพฤติชั่วต่างๆ อยู่แทบทุกวัน เหล่านี้ล้วนเป็นพยานปรากฏอยู่ว่าคนไทยเราที่จริงเป็นผู้ที่รักชาติ และมีใจดี แต่ในเมื่อก่อนนี้เหมือนคนนอนหลับ การตั้งเสือป่าขึ้นเหมือนปลุกให้ตื่นขึ้นแล้ว อีกประการหนึ่ง แต่ก่อนนี้ความสามัคคีในหมู่ข้าราชการต่างกระทรวงไม่มีใครจะมีต่อกัน เพราะต่างคนต่างคิดแต่จะหาความชอบความดีในแผนกของตน และต่างคนต่างมุ่งนิยมอยู่แต่เฉพาะในตัวบุคคลผู้เป็นนายเหนือตน ได้เคยมีผู้บ่นอยู่มากแล้วเมื่อตอนปลายรัชกาลที่ 5 แต่ยังมีได้มีใครหาขายวางให้ลูกได้เลย ฝ่ายตัวเรานี้ ได้นึกอยู่ว่าเสือป่านี้เองจะเป็นยาขนานที่ถูกแต่ยังมีได้กล้าพูดขึ้นเพราะรู้สึกทนอยู่ว่าเหมือนหม้อที่พึ่งจะออกจากโรงเรียนมาใหม่ๆ และยังไม่พ้นเวลาศึกษา ถ้าจะ

หาญแสดงความคิดวางยาตามตำราของตนเองขึ้น ก็เป็นการยากอยู่ เพราะยานั้นยังมีได้ทดลองให้เห็นคุณปรากฏแก่คนทั้งหลาย (วรชาติ มีชูบท, 2553)

แม้แนวคิดเรื่องเสือป่าจะเป็นแนวคิดที่รับมาจากตะวันตก แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงกล่าวถึงโทษของความเจริญตามแบบแผนยุโรปว่า

“มีอีกเรื่องหนึ่ง ซึ่งได้พูดกันเนื่องต่อไปจากเสือป่า คือว่าด้วยโทษของความเจริญ (ซีวิลเซชัน) ซึ่งมาสู่ชาติเราจากประเทศยุโรป คือสังเกตเห็นได้ว่า ตั้งแต่คบค้ากับชาวยุโรปมากขึ้น เราได้รู้สึกว่าการกินเหล้าและเล่นผู้หญิงอย่างความประพฤตชั่วจากชาวยุโรปมามากแล้วหลายประการ ที่เลเห็นถนัดคือในทางกินเหล้ากันจัดขึ้นอย่างหนึ่ง การเที่ยวเล่นผู้หญิงอีกอย่างหนึ่ง จริงอยู่ความชั่ว 2 ประการนี้ ไม่ใช่เป็นของที่เกิดขึ้นใหม่แท้ ถึงในเวลาก่อนๆ ก็เคยมีอยู่แล้วแต่ต่อนับว่าเป็นส่วนน้อย และไม่สู้จะเห็นปรากฏมากเช่นในสมัยนี้ เพราะผู้ที่ประพฤตเช่นนั้นยังได้รู้สึกว่าการกินเหล้าและเล่นผู้หญิงเป็นความประพฤตชั่ว และใครที่ประพฤตก็ปิดมาก และเมื่อปรากฏขึ้นแล้วก็ถูกติเตียนทั่วไป แต่มาในชั้นหลังๆ นี้ เมื่อได้คบค้ากับชาวยุโรปมากขึ้น และเมื่อคนไทยที่เรียนที่ประเทศยุโรปกลับมามากขึ้น ชักจูงให้คนไทยประพฤตเมาเหล้าและเป็นคนเล่นผู้หญิงมากขึ้น โดยอ้างว่าเป็นของเก่ เป็นคน “ซีวิลส์” อย่างฝรั่ง เรื่องนี้ทำให้เราวิตกอยู่มาก เพราะถ้าปล่อยให้เป็นไปเช่นนี้แล้ว ก็แลเห็นอยู่ถนัดว่าชาติไทยเรากำลังจะเดินไปสู่ทางพินาศฉิบหายแน่แล้ว เราจึงได้พยายามในทางเสือป่าที่จะแก้ไขเรื่องนี้ คือจะหาสิ่งไรให้เป็นเครื่องชักจูงใจคนไทยให้มีเรื่องอื่นคิด และสนุกเสียบ้าง นอกจากหาความเพลิดเพลินในทางกินเหล้าเมาและทางเที่ยวเล่นผู้หญิง ซึ่งทั้ง 2 อย่างนับว่าเป็นข้าศึกแห่งกำลังกายและกำลังความคิดพระยาภักดีฉัตรว่าจริงอยู่ ความเจริญ (ซีวิลเซชัน) ของชาวยุโรปเป็นสิ่งที่ได้ฆ่าชาติที่อ่อนมาแล้วมาก ถึงชาติที่มีกำลังก็ตีถ้ำ “ซีวิลส์” มากๆ ขึ้นแล้วก็มีถ่วงถ่วง ดั่งมีตัวอย่างปรากฏอยู่ในตำนานของชาติที่เคยเป็นใหญ่มีอำนาจมากมาแล้ว (เช่นโรมและโยน) เป็นต้น” (วรชาติ มีชูบท, 2553)

กระแสพระราชดำรัสดังกล่าวข้างต้น ได้ถูกนำมาใช้เน้นลักษณะของตัวละคร ทั้งตัวละครที่มีอุดมการณ์รักชาติที่อาสาเข้ามาเป็นเสือป่า และตัวละครที่เลือกความซีวิลส์ที่เป็นข้าศึกแห่งกำลังกายและกำลังความคิดที่นำมาซึ่งความอ่อนแอของชาติบ้านเมือง ทั้งนี้เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นจริงจนมีพลังเพียงพอที่จะปลุกใจคนไทยให้ตื่นจากการหลับใหลมา รู้รักสามัคคีและเสียสละเพื่อชาติบ้านเมือง ในสถานการณ์ที่สยามเผชิญหน้ากับภัยต่างๆ รอบด้าน

2.2 การจัดตั้งองค์การลูกเสือและเสือป่า

เรื่องนี้มีมาก่อนพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชเสียอีก ทรงมุ่งหมายที่จะอบรมทั้งเด็กและผู้ใหญ่ให้รู้ประวัติของชาติไทย ให้เข้มแข็งทั้งด้านร่างกายและจิตใจ โดยเฉพาะเสือป่านั้น ทรงมุ่งการรักษาดินแดนเป็นสำคัญ ด้วยทรงเห็นว่า “เมื่อทหารไปรบกันหมด ใครจะดูแลรักษาบ้านเมือง” แท้จริงแล้วเสือป่านั้นมี 2 ประเภท คือ

ประเภทรักษาดินแดน เรียกว่า “กรมเสือป่าหลวงรักษาดินแดน (ต่อด้วยชื่อมณฑลท้องที่) เช่น กรมเสือป่าหลวงรักษาดินแดนนครศรีธรรมราช และประเภทรักษาพระองค์พระเจ้าแผ่นดิน เรียกว่า “กองเสนาหลวงรักษาพระองค์” โดยความมุ่งหมายของเสือป่ามีดังนี้

1. รักษาดินแดนแห่งประเทศไทย และรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์
2. เป็นกองหนุนให้ทหารและตำรวจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะคับขัน
3. ถืออาวุธเข้าไปในเขตที่ถูกห้ามมิให้ตั้งกองทหารได้ เพราะเสือป่าไม่ใช่ทหารจึงไม่อยู่ในเกณฑ์ต้องห้าม และเสือป่ามีอยู่ทั่วประเทศ
4. มีแผนการยุทธศาสตร์ของตนเองได้ เป็นแผนการผนวกเพิ่มเติมจากแผนยุทธศาสตร์ของทหาร

เรื่องเสือป่านี้มีผู้เข้าใจผิดไปว่าเป็นการแย่งงานของทหาร ทำให้แตกสามัคคีกระทรวงกลาโหมไม่รับทราบด้วย และหมดเปลืองงบประมาณ คำตอบนั้นคือว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดิน ทรงเป็นจอมทัพ และประทับเป็นประธานในสภาเสนาบดีเยี่ยงอัครมหาเสนาบดีหรือนายกรัฐมนตรี พระองค์ทรงมีโครงการอะไรก็ทรงนำไปแถลงในที่ประชุมเสมอ ดังนั้น ทุกคนย่อมจะต้องทราบและปฏิบัติตามโครงการของพระองค์และที่ว่าหมดเปลืองงบประมาณนั้นก็มิใช่งบประมาณแผ่นดิน (ธนาคารอมสิน, 2545)

ลักษณะดังกล่าวข้างต้นนี้ได้ปรากฏอยู่ในตัวบทละครเรื่องหัวใจนกรบอยู่หลายแห่ง ทั้งแสดงผ่านทัศนคติของตัวละครที่ต่อต้านเสือป่าว่าไม่มีประโยชน์ผู้ที่ใส่ใจในกองเสือป่าก็เพียงเพื่อความก้าวหน้าในราชการของของตนเท่านั้น ส่วนตัวละครที่ใส่ใจในกิจการของเสือป่าก็ได้แสดงให้เห็นถึงอุดมการรักชาติ ยอมเสียสละเป็นธรรมาจริยธรรม แต่งกายเสือป่าเองและอุทิศตัวด้วยความกล้าหาญที่จะทำหน้าที่ช่วยรักษาบ้านเมืองเคียงบ่าเคียงไหล่ไปกับทหารในลักษณะของการเกื้อกูลสนับสนุนมิใช่แย่งงาน หรือขัดขวางการทำงานให้เกิดความแตกแยกขาดความสามัคคี

ความมุ่งหมายของเสือป่ามีอยู่ 4 ข้อ ได้แก่ 1) รักษาดินแดนแห่งสยามและรักษาพระองค์พระมหากษัตริย์ 2) เป็นกองกำลังสนับสนุนให้ทหารและตำรวจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะคับขัน 3) ถืออาวุธเข้าไปในเขตที่ถูกห้ามมิให้ตั้งกองทหารได้ เพราะเสือป่าไม่ใช่ทหารจึงไม่อยู่ในเกณฑ์ต้องห้ามที่อังกฤษ ฝรั่งเศสตั้งไว้ได้และเสือป่ามีอยู่ทั่วประเทศ 4) มีแผนยุทธศาสตร์ของตนเองซึ่งสามารถผนวกรวมเข้ากับยุทธศาสตร์ของทหาร

จึงโปรดให้จัดตั้งกองเสือป่าขึ้นเป็นกองอาสาสมัครในทำนอง Home Guard ของอังกฤษ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บุคคลพลเรือนไม่ว่าจะเป็นพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ พ่อค้าคหบดีที่มีได้เป็นทหารสมัครเข้าเป็นสมาชิกเสือป่าได้ตามความสมัครใจ ซึ่งในการสมัครเข้าเป็นสมาชิกเสือป่านี้ นอกจากผู้สมัครจะต้องชำระเงินค่าสมาชิก ต้องจัดหาเครื่องแต่งกายของตนเองแล้วยังต้องมารับการฝึกหัดตามกำหนดเวลา หากเกียจคร้านจะถูกปรับและยังอาจถูกประจานให้ได้รับความอับอายอีกด้วย

2.3 เสือป่ากิจกรรมที่ปลูกฝังความรับผิดชอบให้แก่เยาวชน

เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นำมาทดลองใช้กับนักเรียนในโรงเรียนมหาดเล็กหลวง (โรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยในปัจจุบัน) เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนได้พัฒนาทั้งทางร่างกาย สติปัญญาและทางด้านจิตใจไปพร้อมๆ กัน เตรียมที่จะรับภาระต่างๆ ซึ่งจะมีมาในอนาคตนับเป็นแนวทางของการพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นการอบรมสั่งสอนความประพฤติเป็นพิเศษ เพราะการปลูกฝังคนให้มีความเข้าใจแห่งกิจการต่างๆ เพื่อให้ชาติมีความมั่นคงนั้นจะต้อง “ฝึกหัดคัดสอนไปเสียแต่เด็กๆ เพราะเมื่อเติบโตขึ้นเสียแล้วเป็นการยากที่จะฝึกสอนกันได้ เปรียบเหมือนไม้ที่ยังอ่อนเราจะตัดให้เป็นอย่างไรก็ได้” นอกจากนี้พระองค์ไม่ต้องการให้เยาวชนของชาติมีลักษณะเป็น “ตำราเรียนที่เดินได้” แต่ทรงต้องการที่จะให้เป็น “สุภาพบุรุษ ชื่อสัตย์สุจริตมีอุปนิสัยใจคอดี” ด้วย “ฉะนั้นจึงทรงวางหลักการของโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ที่ทรงตั้งขึ้นเป็นตัวอย่างคือ จะต้องสร้างเด็กหนุ่มที่ขยันขันแข็งและสะอาดทั้งร่างกายและจิตใจ เตรียมพร้อมที่จะรับภาระต่างๆ ซึ่งจะมีมาในอนาคต ดังนั้นเนื้อหา อารมณ์ และแนวคิดสำคัญของเรื่องหัวใจแกร่งจึงมุ่งย้ำการต่อสู้เพื่อฝึกฝนอบรมมโนคติของเยาวชนชายให้กลายเป็นลูกชายอย่างเต็มภาคภูมิ คือ มีความกตัญญู กล้าหาญ เสียสละ เพื่อผลประโยชน์ของชาติบ้านเมืองเป็นสำคัญ ดังนั้นการต่อสู้กับความยุ่งยากขัดแย้งภายในระหว่างความต้องการส่วนตนกับผลประโยชน์ของบ้านเมืองจึงเป็นปมปัญหาสำคัญของตัวละครที่เข้มข้นไม่น้อยไปกว่าสงครามจริง

3. บริบทมหาสงครามคู่สงครามของเรื่องเล่าหัวใจนักรบ : สถานการณ์บ้านเมืองกับภาพจำลองความสัมพันธ์ในบ้านพระภิรมย์

แม้จะมองเห็นยุทธวิธีและกลการประพันธ์ที่แทรกอยู่ในทุกองค์ประกอบของเรื่องเล่าหัวใจนักรบอยู่โดยตลอดเรื่อง แต่ด้วยการเป็นคนที่ทันสมัยจากยุคสร้างสำนึกความเป็นชาติจึงไม่รู้สึกร่วมไปกับตัวละคร ทว่าคำถามสำคัญคือ ถ้าไม่สนุกแล้วทำไมจึงได้ชื่อว่าเป็นยอดบทละครพูด จึงลองอ่านโดยเชื่อมโยงกับข้อมูลบริบทเพื่อเข้าถึงหัวใจนักรบ และได้เข้าใจว่าการวางโครงเรื่อง การกำหนดตัวละคร หรือแม้แต่การสื่อความคิดผ่านบทสนทนา ล้วนแต่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในรัชสมัยของพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังแสดงข้างต้นและจะกล่าวต่อไปโดยพิจารณาองค์ประกอบของเรื่องเล่า

3.1 โครงเรื่อง : ความแตกต่างทางอุดมการณ์กับความมั่นคงของชาติบ้านเมือง

การเปิดเรื่องและการปูพื้นที่ให้รายละเอียดเกี่ยวกับความสัมพันธ์และความรู้สึกนึกคิดของตัวละครแต่ละตัว ล้วนวางอยู่บนความสัมพันธ์ทางสังคมและความขัดแย้งทางอุดมการณ์การเมืองอย่างชัดเจน โดยมีพระภิรมย์ซึ่งตัวแทนข้าราชการที่ยึดติดอยู่กับแบบแผนทางการคิดที่เป็นอุปสรรคต่อการปกป้องชาติบ้านเมืองในแนวทางใหม่ๆ พระภิรมย์เป็นตัวละครที่ถูกสร้างให้มีบุคลิกหัวดีใจแคบ เจ้าอารมณ์ แต่ลึกๆ แล้วก็เป็นคนที่รักชาติบ้านเมือง พระภิรมย์เป็นตัวแทนข้าราชการหัวเก่าที่ไม่เข้าใจและไม่เห็นด้วยกับแนวทางของเสือป่า พระภิรมย์จึงวิพากษ์ความคิดของหลวงมณี หลวงมณี และคนอื่นๆ ที่ใฝ่ใจในเสือป่า ไม่เว้นแม้แต่ลูกชายของตนจนถึงขั้นตัดขาด และประกาศว่าจะไม่ยอมให้ลูกสาวได้แต่งงานกับหลวงมณีที่ใฝ่ใจในแนวทางของเสือป่าเช่นกัน ซึ่งแนวคิดขัดแย้งดังกล่าวนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในบทพูดของพระภิรมย์ และในความเป็นจริงแนวทางของเสือป่าที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวดำริขึ้นก็ได้ราบรื่น เพราะมีข้าราชการจำนวนไม่น้อยที่ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของพระองค์ เสียขวัญภักชีวิจารณ์ ได้แย้ง ไม่เห็นด้วยกับแนวทางของเสือป่าที่กระจายอยู่ทั่วไปในยุคสมัยของพระองค์ เสียเหล่านั้นจึงถูกนำมาบรรจุเอาไว้ในบทเจรจาของพระภิรมย์ ดังนั้นประสบการณ์ร่วมแห่งยุคสมัยย่อมทำให้เข้าใจความหมายเชิงเสียดสี ประชดประชัน เหน็บแนม แดกดัน จนกระทั่งรู้สึกเจ็บๆ คันๆ กับทุกถ้อยความคิดที่คนในอุดมการณ์เดียวกันกับพระภิรมย์คงรู้สึกได้

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงสร้างตัวละครสำคัญขึ้นมาหลายตัว เพื่อเป็นตัวแทนในการอธิบายความคิด บอกเล่าเหตุผลที่ทรงตั้งกองเสือป่าขึ้นมา

เพื่อตั้งรับกับปัญหานานาประการในยามบ้านเมืองกำลังจะเผชิญหน้ากับสงคราม ไม่ว่าจะตัวละครที่มีสำนึกลูกผู้ชายที่รักษาบ้านเมืองอย่างเต็มเปี่ยมอย่างหลวงมธุ หลวงมณี หรือแม้แต่ลูกผู้หญิงอย่างแม่อยู่ไร รวมไปถึงเยาวชนอย่างสวัสดิ์ กลวิธีการประพันธ์ที่พระองค์ทรงวางระดับความขัดแย้งไว้ในโครงเรื่องเสื่อป่านี้มีความแยบยล ด้วยอุปผลของความขัดแย้งไว้ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงระดับโครงสร้างสังคม และแสดงเรื่องราวของการต่อสู้ตั้งกล่าวหลายระดับทั้งโดยเจตนาผู้กำกับด้วยเหตุผลและอารมณ์ไปจนถึงการสู้รบกันด้วยอำนาจและอาวุธ

3.2 ฉากบ้านพระภิรมย์ : สมรภูมิตามความขัดแย้งทางอุดมการณ์ของคนในครอบครัว

ในระดับครอบครัว ทันทที่พระภิรมย์รู้ว่าสวัสดิ์ลูกชายตนใฝ่ใจในแนวทางของเสื่อป่า จึงเรียกมาตำหนิและบังคับให้ไปลาออกจากเสื่อป่า สวัสดิ์รู้สึกขัดแย้งอย่างรุนแรงที่ต้องต่อต้านความต้องการของบิดา แม้จะรู้สึกว่าการตัดสินใจที่ขัดใจพระภิรมย์แต่สวัสดิ์ยอมด้วยเหตุผลเพื่อยืนยันต่อการทำหน้าที่ลูกผู้ชายผู้เสียสละความสุขสบายส่วนตนเพื่อปกป้องชาติบ้านเมือง แม่อยู่ไรลูกสาวพระภิรมย์ก็เช่นกันยอมที่จะต่อสู้กับความคิดเห็นของพระภิรมย์ดีกว่าที่จะให้ชายคนรักละทิ้งอุดมการณ์เพื่อชาติบ้านเมือง แม่แย้มภรรยาของพระภิรมย์เองก็แสดงออกว่าตนถืออุดมการณ์เดียวกันกับเสื่อป่า ดังนั้นภายในบ้านของพระภิรมย์เองจึงแบ่งออกเป็นสองขั้วความคิด ขั้วแรกประกอบด้วย สวัสดิ์ แม่อยู่ไร และแม่แย้ม ขั้วที่สองคือ พระภิรมย์ แม้จะดูเหมือนว่ามีขุ่นแบ่งและสวิงคอยเป็นพวก แต่ขุ่นแบ่งนั้นมิได้จริงใจกับพระภิรมย์แต่คอยยุยงเพราะมีประโยชน์ส่วนตัวแอบแฝง ส่วนสวิงนั้นมิได้มีอุดมการณ์ใดๆ นอกจากรักสนุกจึงคอยประจบพระภิรมย์เพื่อให้ปกป้องตนให้พ้นจากการทำหน้าที่ลูกผู้ชาย ที่สำคัญสวิงมิได้มีสำนึกความกตัญญูรู้คุณไม่ว่าจะต่อบิดามารดาหรือแม่แต่มาตุภูมิ สวิงแอบลักลอบเล่นชู้กับอนุภรรยาของบิดาสาวน้อยรุ่นราวคราวเดียวกับตน และหลบหนีการเป็นทหารเพราะความขี้ขลาดรักตัวกลัวตาย แถมประจบสอพลอพูดจาเอาดีใส่ตัว นินทาว่าร้ายผู้อื่น กิริยาที่สวิงแสดงออกนั้นล้วนตรงกันข้ามกับความมีศักดิ์ศรีของสำนึกความเป็นลูกผู้ชายทั้งสิ้น

ความขัดแย้งทางอุดมการณ์สู่การทำลายมิตร

พระภิรมย์นั้นมีความสนิทสนมกับหลวงมธุอย่างมาก แต่ความคิดคัดค้านอุดมการณ์ของเสื่อป่าทำให้พระภิรมย์ต่อต้านการใฝ่ใจสนับสนุนเสื่อป่าของหลวงมธุไปด้วย

ซ้ำร้ายแม้กับคูรักรของแม่อุไรคือหลวงมณีว่าที่ลูกเขยผู้เป็นลูกชาติลูกตระกูลที่ตนเคยหมายมั่นชื่นชมก็กลายเป็นบุคคลที่น่าตำหนิตัวเดียว เพียงเพราะแนวทางในการช่วยเหลือชาติบ้านเมืองที่แตกต่างกัน แม้พระภิรมย์จะเป็นข้าราชการผู้ใหญ่แต่ความลำเอียงเพราะรักลูกก็ทำให้พระภิรมย์ร่วมมือกับขุนเบ่งจะให้สวิงหนีทหาร ส่วนสวัสดิ์แม้จะเป็นลูกเหมือนกันแต่เห็นแย้งกับตนในเรื่องเสื่อป่า พระภิรมย์ก็เอ่ยปากตัดขาดจนหลวงมณีต้องออกมารับเป็นบุตรบุญธรรมด้วยความเห็นใจสวัสดิ์และเข้าใจในแนวทางของเสื่อป่าที่มีเจตนาปกป้องบ้านเมืองเช่นเดียวกับผู้มีหัวใจรักชาติทั้งปวง

แม้หลวงมณีจะยกเหตุผลต่างๆ มาอธิบายเพื่อหวังให้พระภิรมย์เข้าใจแต่ด้วยยึดมั่นในแนวทางของตนพระภิรมย์จึงโต้แย้งหลวงมณีว่า “คุณหลวงพูดคุรากับคนเราจะทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมืองได้แต่โดยทางเป็นทหารอย่างเดียว ถ้าเช่นนั้นทำไมคุณหลวงเองไม่ไปโยนปืนเป็นทหารบ้าง มานั่นบัลลังก์ชำระความอยู่ทำไม” (หัวใจนักรบ. 2521 : 14) และพาลเคืองหลวงมณีที่เข้ากับเสื่อป่าด้วยเหตุว่า “...แต่ทหารยังดีกว่าเสื่อป่า เพราะที่เป็นพลทหารก็เป็นโดยถูกเกณฑ์ ถ้าเป็นนานทหารก็เป็นการรับจ้างหากินอย่างหนึ่งนี่เสื่อป่าค่าจ้างก็ไม่ได้ มีหน้าข้าต้องเสียเงินค่าบำรุงอีกด้วยแล้วถูกเกณฑ์ก็ไม่ถูก หรือมีกะเกณฑ์อะไรกัน” (หัวใจนักรบ. 2521 : 23-24) และ “เขาว่าทั้งยศทั้งตราทั้งเงินเดือนได้ขึ้นแต่ที่เป็นเสื่อป่า ถ้าใครไม่ได้เป็นเสื่อป่า เจ้าขุนมูลนายท่านพาลเอาลงกระเบื้องเสียอย่างนั้นไม่ใช่หรือ” หลวงมณี จึงโต้กลับทันทีด้วยเสียงแข็งว่า “ไม่จริงเลย ใครที่บอกกับคุณพระเช่นนั้น เป็นคนที่โกหกสุดๆ ร้อนๆ เท่านั้น โกหกอย่างระยำที่สุด” (หัวใจนักรบ. 2521 : 25)

ความดื้อรั้นและความโกรธเคืองได้เพิ่มในใจของพระภิรมย์เป็นทวี เมื่อแม่แยมภรรยาของพระภิรมย์เองก็แสดงอาการเห็นด้วยอย่างชัดเจนกับสวัสดิ์ แม่อุไร หลวงมณี และหลวงมณี ด้วยการตอบโต้ทั้งในเรื่องเสื่อป่าและเรื่องการอบรมสั่งสอนลูกชายดังนี้

พระภิรมย์ : เอาสิ ตามใจลูกจนได้ทีละไหมละ อ้ายเล็กก็อวดดีเป็นบ้า ลูกเสื่อจนต้องยกให้เป็นลูกเลี้ยงหลวงมณีไปคนหนึ่งแล้ว นางอุไรอวดดีอยากเป็นเมียเสื่อขึ้นมาอีกคนหนึ่งละ นี่ลูกฉันจะมาพากันอวดดีเป็นไม้้นอกกอดตามกันไปหมดละหรือ

แยม : ถ้ามันไปเป็นเช่นนั้นจะมาปรับเป็นดิฉันผิดคนเดียวหรือ คุณเองไม่ผิดบ้างหรือ

พระภิรมย์ : ฉันทจะผิดอย่างไร

แยม : ผิดที่คุณมีความเห็นผิดกับใครๆ เขาไปทั้งบ้านทั้งเมืองนะซิคะ เสื่อป่ากับลูกเสื่อใครๆ เขาแลเห็นประโยชน์ทั้งนั้น คุณเห็นไม่เป็นประโยชน์

พระภิรมย์ : นี้อย่างนี้เสียนี้ละ ลูกมันจะไม่กำเริบได้อย่างไร ลูกคนไหนที่แม่แยมถือท้ายย้ายหัวละก็เสียคน ที่แม่แยมไม่ชอบทำไม่มันได้อยู่ได้

แยม : ตีอย่างไรคะ พ่อสวิงนะกลัวต้องเป็นทหารซี้ชลาดอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งกลัวจะลำบาก กลัวไม่ได้เที่ยว นายชุ่นเบ่งพี่เมียคุณนะมันพาลูกคุณชุกชนป่นปีไปแล้ว คุณรู้ไหม ที่โลกกฎหมายตกบ่อยๆ และตกอย่างเลวๆ เพราะอะไรคุณไม่รู้หรือ ที่กรุงเทพฯ นะ เค้าใครอยากจะทำพ่อสวิงต้องหาที่โรงเหล้าหรือโรงละครเฉยหรือบ้านโคมเขี้ยวแน่นแฉะ (หัวใจนักรบ. 2521 : 28-29)

การปะทะคารมระหว่างพระภิรมย์กับภรรยาหลวง เป็นอีกหนึ่งเหตุการณ์ที่สะท้อนความเห็นต่างของข้าราชการบางกลุ่ม และการประพฤติตนอย่างไม่เหมาะสมของบรรดาข้าราชการบางกลุ่มที่ต่อต้านเสื่อป่า ทว่าตนก็มีได้ทำอะไรที่สร้างสรรค์พอจะเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองเข้าทำนอง “มือไม่พาย เอาเท้าราน้ำ” อย่างไรก็ตามการแสดงออกอย่างชัดเจนของแม่แยม ไม่ต่างกับการสาดไฟใส่น้ำมันเพราะทำให้พระภิรมย์ทั้งโกรธทั้งอายที่คนอยู่ใต้ปกครองของตนไม่ว่าจะเป็นลูกหรือเมียได้ลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจของตนหันไปเข้าข้างกลุ่มคนที่เห็นต่างกับตนอย่างออกนอกหน้า การแสดงออกของพระภิรมย์จึงไม่เพียงแต่การแสดงถึงความเห็นต่างกับแนวทางของเสื่อป่า แต่เป็นความอับอายที่กำลังจะสูญเสียความศรัทธาของคนในครอบครัวให้กับคนที่ใฝ่ใจในเสื่อป่า

3.3 ตัวละครและบทเจรจา : กลการประพันธ์และชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ของมหาธีรราชา

ตัวละครและบทเจรจาถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำเนินเรื่องและสร้างความสมจริงที่มีพลังเพียงพอที่จะสร้างแรงกระทบอารมณ์ของผู้ชม ให้รู้สึกและเห็นคล้อยไปตามแนวคิดสำคัญที่ผู้สร้างสรรค์บทละครต้องการสื่อสาร และหากพิจารณาในความเป็นละครปลูกใจสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งคือกลวิธีในการสอดแทรกอุดมการณ์ ตรีภระที่มีพลังพอที่จะโน้มน้าวจิตใจโดยอาศัยบทบาทของตัวละครและบทเจรจา

เจ๊กชุ่นเบ่ง : อคติชาติพันธุ์และความเป็นอื่น

ชุ่นเบ่งเป็นพี่ชายของแม่เน้ยอนุภรรยาพระภิรมย์ ความเป็นชาวจีนของชุ่นเบ่งได้ถูกสร้างและใช้เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความรู้สึกเกลียดชังความเป็นอื่น ยึดมั่นในความเป็นเชื้อชาติเดียวกัน อคติทางชาติพันธุ์นั้นไม่เพียงเพราะความเป็นจีนเท่านั้น แต่ความเป็นอื่นนี้ยังพ่วงกับลักษณะความเป็นคนเห็นแก่ตัว ออกตัญญู เจ้าเล่ห์เพทุบาย ไม่จริงใจ หน้าไหว้หลังหลอก ซี้ชลาด ไม่ได้มีลักษณะของลูกผู้ชายหรือนักรบที่กล้าหาญ

พอที่จะเผชิญหน้ากับความเป็นจริง ชุ่นเบ่งเข้าออกในบ้านพระภิรมย์ก็ด้วย ผลประโยชน์จากความซื่อสัตย์ของพระภิรมย์ มิได้เคารพพระภิรมย์ด้วยความจริงใจซ้ำคอยุ่แหย่ ทำให้เป็นนำข่าวจากวงสังคมอื่นๆ มาบอกเล่าแก่พระภิรมย์ โดยเฉพาะความคิดเห็นของกลุ่มพ่อค้าที่เสียประโยชน์จากการดำเนินนโยบายเสื่อป่าและไม่ยอมประนีประนอมกับเจ้าอาณานิคม เช่น

ชุ่นเบ่ง : ซ่อนี่ผมทราบไม่ได้ แต่ผมทราบว่ากรณีที่รัฐบาลไทยตั้งอยู่อย่างนี้ ทำให้พวกพ่อค้าจีนพากันตกใจมาก กลัวจะเสียประโยชน์การค้าขาย เขาว่าเรือเมล็ดออกจากกรุงเทพฯ ไปเมืองจีน หมู่นี้พวกจีนโดยสารไปเต็มๆ (หัวใจนักรบ. 2521 : 35)

รวมทั้งทำทีในการวิพากษ์วิจารณ์การตัดสินใจของรัฐที่เห็นแก่ศักดิ์ศรีความเป็นชาติ ชุ่นเบ่งก็มองว่าไร้ประโยชน์

ชุ่นเบ่ง : ที่จริงการที่รัฐบาลตั้งไม่ยอมเขาเช่นนี้ แปลว่าถือเกียรติยศไม่เป็นเรื่องแท้ๆ อย่างไรก็ตาม ก็สู้เขาไม่ได้เพราะเขาดีกว่าเรามาก อย่างไรก็ตาม เขาก็ต้องชนะเพราะฉะนั้นการที่จะขึ้นต่ออีกก็เหมือนทำให้เขารบและถ้าเกิดรบกันขึ้นแล้วคนไทยต้องตายก็ต้องนับว่ารัฐบาลลับผิดชอบเหมือนแก๊งฆ่าคนไทยเอาชีวิตคนไทยแลกกับการรักษายศเยอหยิ่งไม่มีประโยชน์เลยจนชนิดเดียว แล้วก็ไม่ใช่แต่คนไทยจะเสียประโยชน์แต่ลำพังยังพลอยให้จีนและชาวต่างประเทศพลอยต้องเสียประโยชน์ด้วย เมื่อการเป็นเช่นนี้ ผมเห็นควรรัฐบาลจะให้โอกาสให้ราษฎรได้มีเสียงออกความเห็นได้บ้าง (หัวใจนักรบ. 2521 : 35)

ไม่เพียงเท่านั้นชุ่นเบ่งยังแสดงท่าทีโอ้อวดให้พระภิรมย์หลงเชื่อว่าตนนั้นมีเส้นสาย พรรคพวก เพื่อนพ้องมากมายที่จะช่วยเหลือพระภิรมย์ในยามคับขัน หากพระภิรมย์มีปัญหาขัดแย้งกับกลุ่มเสื่อป่าตนและพวกของตนก็จะหาทางช่วยพระภิรมย์จนได้

ชุ่นเบ่ง : ซ่อนั้นไม่ต้องวิตก ผมจะจัดการ ถ้าเขาจับคุณพระไปละก็เป็นที่เกิดคุณใหญ่แน่ เพราะถ้าทำเช่นนั้นผมจะร้องให้ตั้งว่ารัฐบาลใช้อำนาจกดขี่ฆ่าแผ่นดินอย่างร้ายกาจ พวกพ้องผมก็มีไมใช่น้อยคงช่วยกันตะโกนทุกคน รัฐบาลเห็นท่าทางไม่ดีก็ต้องปล่อยคุณพระ เพราะในเวลาที่มีการภายนอกกำลังต่อแหลมเช่นนี้คงไม่ยากให้มีเหตุร้อนใจภายในอีกซ้ำหนึ่งเป็นแน่ (หัวใจนักรบ. 2521 : 37)

ชุ่นเบ่งนั้นเป็นคนมากด้วยไหวพริบและมีปฏิภาณในการเอาตัวรอดดีเยี่ยมด้วยเป็นผู้มีวาจาเยบคายน่าเชื่อถือและรู้ถึงจุดอ่อนของคนคือร้อนแต่หูเบาอย่างพระภิรมย์ ดังนั้นจึงคอยป้อนความคิดเห็นต่างๆ แก่พระภิรมย์เสมอ ซึ่งความคิดเห็นเหล่านั้นล้วนแล้วแต่เป็นความคิดเห็นที่จะทำให้พระภิรมย์เห็นต่างไปจากคนส่วนใหญ่ ซ้ำยังสร้างปมด้อยให้เกิดขึ้น

ในใจของพระภิรมย์อย่างแยกคาย โดยเฉพาะจุดอ่อนในเรื่องราชการของพระภิรมย์ ดังบทสนทนาตอนหนึ่งว่า

ชุ่นเบ่ง : ความตะขิดตะขวงของคุณพระในข้อนี้ เป็นเพราะคุณพระเป็นคนสมองเก่าเท่านั้น ถ้าคุณพระตรงดูให้ดีคงจะเห็นได้ว่า แท้จริงรัฐบาลไม่ได้ให้ความยุติธรรมแก่คุณพระตามที่สมควรเลย การที่คุณพระต้องออกนอกราชการเพราะเหตุใด

พระภิรมย์ : นายท่านว่าฉันทำราชการไม่มีไหวพริบทันสมัย

ชุ่นเบ่ง : นั่นก็เป็นวิวิพุดอันหนึ่งเท่านั้น ที่แท้คุณพระต้องลงกรระบองเพราะคุณพระมีความนับถือตัวเองเกินที่จะยอมประพฤติเป็นคนหัวประจบเท่านั้น คนเราทุกวันนี้ ถ้าจะให้เจริญในราชการต้องรู้จักพลิกเพลงพูดจาดีๆ ประจบเก่งๆ จึงจะเอาตัวรอดได้ (หัวใจนักรบ . 2521 : 38)

ไม่เพียงเท่านั้น ชุ่นเบ่งยังแสดงท่าทีจัดแจงเสมือนหาทางช่วยแก้ปัญหาให้พระภิรมย์อย่างกลุกุจอ แต่ทางในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ล้วนเป็นแนวทางหลบเลี่ยงการทำตามกฎเกณฑ์สังคมและขัดต่อระเบียบราชการทั้งสิ้น เช่น

ชุ่นเบ่ง : ผมได้คิดเสร็จแล้ว ให้แม่เน้ยไปช่วยเพื่อปฏิบัติวิธธูฏากตามเคย ส่วนลูกนั้นพ่อสวิงก็ต้องไปอยู่เอง แล้วพ่อสวายถ้าจะเอาไปด้วยก็ควรอยู่ ส่วนพ่อสวัสดิ์คุณพระก็ยกให้หลวงมหนูไปแล้ว และแม่เอไรรุ่นนี้ไม่ต้องเป็นห่วงเพราะเขาก็คงไปตกแต่งกับหลวงมณีตามความปรารถนาของเขา (หัวใจนักรบ. 2521 : 39)

หรือเมื่อทราบวาเสื่อปาเคยเข้ามาพักกองอยู่ใกล้กับบริเวณบ้านของพระภิรมย์ก็ทำไฟให้พระภิรมย์แสดงความกล้าหาญในทางที่ผิด

ชุ่นเบ่ง : เข้ามาในบ้านคุณพระด้วยหรือขอรับ

พระภิรมย์ : เคยเข้ามา แล้วไล่ก็ไม่มีใครไปด้วย

ชุ่นเบ่ง : คราวนี้ถ้าไม่ฟังก็ฟ้องบุกรุกเสียบ้างสิขอรับ ถ้าไม่ฉะนั้นพวกเสื่อปาจะพากันเข้าไปว่าพวกเขาอยู่เหนือกฎหมาย (หัวใจนักรบ. 2521 : 41)

ยุทธวิธีในการเจรจา คือ อารุสสำคัญของบทละครพูด

การสร้างลักษณะตัวละครให้มีลักษณะสมจริงน่าสนใจติดตามนั้น บทเจรจาคือองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้ผู้ชมได้เข้าใจในบุคลิกลักษณะของตัวละครแต่ละตัว และที่สำคัญบทเจรจานั้นต้องมีความแยกคายมากพอที่จะแสดงทั้งชั้นเชิงทางวรรณศิลป์ อารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ทำที่ทัศนคติและสารัตถะของเรื่อง ซึ่งหากตั้งคำถามว่าทำไมหัวใจนักรบจึงได้ชื่อว่าเป็นยอดของบทละครพูด ก็คงต้องพิจารณาถึงกลวิธีในการนำ

เสนอตามประเด็นดังกล่าวมาข้างต้น อันจะทำให้เห็นจริงว่าสมควรถูกได้รับการยกย่องให้เป็นยอดของบทธระพรตอย่างไร ตัวอย่างเมื่อข้าศึกประชิดเข้ามาจู่โจมถึงในบ้านพระภิรมย์และจับคนในครอบครัวของพระภิรมย์เป็นตัวประกันนั้นเป็นอีกฉากที่ชัดเจน ดังนี้

ผู้บังคับการ : เมื่อแกไม่ได้เป็นทหารและไม่ได้เป็นเสีป่าทั้งสองอย่าง เช่นนั้นต้องแปลว่าแกได้สละอำนาจอันชอบธรรมของแกที่ระบ เพราะฉะนั้นแกไม่มีอำนาจอันชอบธรรม หรือหน้าที่จะยิงพวกฉันเลย

พระภิรมย์ : ทำไม ฉันเป็นคนไทยคนหนึ่งเหมือนกันจะไม่มีอำนาจอันชอบธรรม ที่จะต่อสู้ศัตรูแห่งชาติไทยหรือ ฉันไม่มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะป้องกันบ้านเมืองของฉันหรือ

ผู้บังคับการ : คนอย่างแกไม่มีอำนาจอันชอบธรรมแม้แต่จะป้องกันชาติของแก แกเท่ากับไม่ใช่คน แกเหมือนปศุสัตว์ตัวหนึ่งเท่านั้น

พระภิรมย์ : (โกรธมาก) เอ้านายนี้ ทำไมต้องดูถูกฉันอย่างนี้

ผู้บังคับการ : เพราะแกมีโอกาสแล้วที่จะทำตนให้เป็นผู้มีอำนาจอันชอบธรรมที่จะป้องกันชาติได้ แต่แกไม่ถือเอาโอกาสนั้น ถึงแกไม่มีโอกาสสับบราชาการเป็นทหาร แกก็ควรจะเข้าเป็นเสีป่าได้ นี่ทหารแกก็ไม่ได้เป็น เสีป่าแกก็ไม่ได้เป็น แกละทั้งโอกาสหมดแล้วดังนี้ แกก็ควรจะเว้นจากการจับอาวุธขึ้นรบ นี่แกบังอาจจับอาวุธขึ้นรบโดยไม่มีอำนาจอันชอบธรรมเช่นนี้ ฉันไม่เห็นว่แกจะมีทางแก้ตัว ให้พ้นความผิดไปได้อย่างไร (หัวใจนักรบ หน้า 70-71)

ผู้บังคับการ : แกจะเปรียบพวกฉันกับโจรไม่ถูก เพราะฉันมาโดยเปิดเผยตามธรรมเนียมการสงคราม ส่วนแกเองนั้นแหละประพฤติเหมือนผู้ร้ายลอบฆ่าคนโดยเจตนา ตามกฎหมายสงครามแกไม่ควรได้รับความกรุณาอย่างหนึ่งอย่างใดเลย (หน้า 72)

ผู้บังคับการ : แล้วบางทีจะโรยสารหนูไว้พร้อมในการกินนั้นด้วยกระมัง (หัวเราะ) แกนี่เป็นตาแกที่ออกจะช่างพูดอยู่บ้าง ฉันก็ไม่ใคร่อยากยิงแกเสียดอก เอาไว้ฟังแกคุยเล่นก็จะสนุกดี แต่ที่แน่พูดธระกันต่อไปเถอะ ที่ฉันต้องการแลกเปลี่ยนกับชีวิตแกคือความรู้บางอย่าง (หัวใจนักรบ. 2521 : 73)

ลักษณะของบทเจรจาในบทธระพรตเรื่องหัวใจนักรบนั้น มีความสอดคล้องกับบุคลิกภาพ ท่าทีหรือทัศนคติของตัวละครชัดเจน ตัวอย่างเช่น พระภิรมย์ นอกจากจะเป็นคนหัวดี หูเบา รักศักดิ์ศรีแบบผิดๆ แล้ว ยังเป็นคนช่างพูดประชดประชัน เหน็บแนม

แตกตื่น อันมิใช่ในนิสัยของผู้มีน้ำใจลูกผู้ชาย ลักษณะดังกล่าวได้กลายเป็นเหตุผลที่ผู้บังคับการจะลงโทษให้เจ็บใจด้วยถ้อยคำประเภทเดียวกัน

3.4 แก่นเรื่องหัวใจแกร่ง : ลูกผู้ชายหัวใจเสียหล่อเลี้ยงด้วยน้ำใจรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และความกตัญญูต่อบ้านเมือง

ครั้นยามคับขัน พระภิรมย์ได้เล็งเห็นผลจากความตื้ออันหุบเขาและคบคนพาลเป็นมิตรของตน จนก่อให้เกิดความเสียหายอันควรระอาใจจึงลตธิฐิต ตัดสินใจอย่างเด็ดขาดที่จะสละชีวิตและกระทำการทุกอย่างเพื่อสนองคุณชาติบ้านเมือง พระภิรมย์ได้ย้าแนวคิดเรื่องหัวใจแกร่งว่า คนที่มีน้ำใจรักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ กล้าหาญและเสียสละชีวิตเพื่อปกป้องเพื่อชาติบ้านเมืองโดยไม่รักตัวกลัวตาย ผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นลูกผู้ชายเป็นผู้มีหัวใจเสีย และไม่ว่าหัวใจของคนผู้นั้นจะอยู่ในเพศใดก็ตาม

พระภิรมย์ : ก็สงสาร แต่จะทำอย่างไรได้ ถึงคราวเคราะห์แล้วก็ต้องเป็นไปตามยถากรรม (เดินไปหาเมียกับลูก) แม่แยม แม่อุไร ฉันทันถึงอายุชัยแล้ว ต้องก้มหน้าไปตาย อย่าเสียอกเสียใจไปเลย คนเราเกิดมาต้องตายทุกคน ผิดกันแต่ตายร้ายตายดีเท่านั้น คราวนี้ฉันไม่เสียตายชีวิตเลย นึกว่าสละเลือดเนื้อถวายเป็นราชพลี ขอให้จำไว้ว่าฉันตายโดยมันอยู่ในความจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้ทรงชุบเลี้ยงงาม มีพระเดชพระคุณหาที่เปรียบมิได้ ไม่มีอะไรจะถวายเพื่อแสดงความกตัญญูตเวที่อีกแล้ว นอกจากชีวิต (หัวใจแกร่ง. 2521 : 80)

พระภิรมย์ : อุไร ลูกรักของพ่อ ตั้งแต่เล็กๆ มาแล้วหล่อนเคยบ่นอยู่เสมอว่าอยากเป็นผู้ชาย คราวนี้ถึงเวลาแล้วที่หล่อนจะต้องทำใจกล้าหาญอย่างผู้ชาย เวลาต่อไปเมื่อหล่อนเองจะได้มีลูกมีเต้า แล้วสอนลูกหล่อนให้มันรู้สึกวาทาของมันเกิดมาไม่เสียชาติ ได้ยอมสละชีวิตดีกว่าที่จะยอมเอาใจออกห่างจากเจ้าข้าแดงแกงร้อน สอนให้ลูกหล่อนมีความมั่นคงจงรักภักดีในพระเจ้าอยู่หัวของเรา ให้รู้จักบ้านเมืองของเรา ถือมันคงอยู่ในพระพุทธศาสนา ยอมตายเสียดีกว่าที่จะบกพร่องในข้อเหล่านี้ (หัวใจแกร่ง. 2521 : 81)

3.5 มุมมองและท่าที : ความหลากหลายทางความคิดสู่ปลายทางเดียวกันของหัวใจแกร่ง

ความหลากหลายของบทบาทตัวละครคือส่วนหนึ่งของการนำเสนอมุมมองต่อเสือป่าด้วยท่าทีที่แตกต่างกัน แม้เสือป่าจะเกิดขึ้นด้วยพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่กลุ่มความคิดทางการเมืองในรัชสมัยของพระองค์ก็มีได้คิดไป

ในทิศทางเดียวกันทั้งหมด ความแตกต่างทางความคิดและเสียงวิพากษ์วิจารณ์บทบาทของกองเสือป่าและลูกเสือ ได้ถูกนำมาแสดงผ่านท่าทีการแสดงออกของตัวละครหลัก พระภิรมย์คือตัวละครสำคัญที่ไม่เห็นด้วยกับการเกิดขึ้นของเสือป่า แม้ตนจะรับราชการมานาน แต่ก็ไม่เห็นความสำคัญของเสือป่า ซ้ำยังเห็นว่าเป็นการก้าวร้าวบทบาทการทำงานของทหาร ในมุมมองของพระภิรมย์เสือป่าเป็นเพียงค่านิยมของคนหนุ่มที่เอาอย่างตะวันตก คนที่เข้ากับเสือป่าเป็นเพียงต้องการสมาคมกับกลุ่มผลประโยชน์ทั้งในทางเศรษฐกิจและความก้าวหน้าในหน้าที่ราชการ

ครั้นเมื่อสวัสดิ์ฝึกฝึในเสือป่าพระภิรมย์ยิ่งรู้สึกขัดแย้งไม่พอใจ เพราะคิดว่าลูกชายไม่ควรพ่นขี้ตมและกำลังถูกล้างสมอง ซ้ำร้ายไปกว่านั้นก็คือแม่อยู่โรลูกสาวของตนก็แสดงความชื่นชมยกย่องหลงมณีซึ่งเป็นเสือป่า ส่วนหลวงมณูข้าราชการผู้ใหญ่ที่ชอบพอกันก็ออกรับสวัสดิ์มาเป็นบุตรบุญธรรมเพราะรักในน้ำใจกล้าหาญของสวัสดิ์ ตัวละครทุกคนที่ใกล้ชิดเกี่ยวข้องกับพระภิรมย์แสดงท่าทีขัดแย้งทางความคิดในเรื่องเสือป่ากับพระภิรมย์อย่างชัดเจน แทนที่พระภิรมย์จะเปิดใจรับฟังเหตุผลของคอนส่วนใหญ่ที่รักตน แต่กลับตั้งร้นตันทุรังเพราะมีชุนเบ่งคอยยุยงเป่าหูว่า ที่พระภิรมย์ไม่ก้าวหน้าในราชการเพราะความคิดล้าหลังไม่ทันสมัย ทำให้พระภิรมย์ทวิความรู้สึกต่อต้านแนวทางของเสือป่า จนลืมไปว่าอุดมการณ์สำคัญของเสือป่าคือเสียสละเพื่อปกป้องสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ และพระภิรมย์เองก็ไม่ได้เฉลียวใจเลยว่า ชุนเบ่งใช้ตนเป็นเครื่องมือต่อต้านเสือป่า เพราะชุนเบ่งและบรรดาพ่อค้านักธุรกิจชาวจีนจำนวนหนึ่งต้องสูญเสียผลประโยชน์ในการดำเนินนโยบายต่างๆ ของรัฐบาลในยุคสร้างสำนึกชาตินิยม

อย่างไรก็ตาม เมื่อพระภิรมย์ได้รู้ความจริงว่า สวายลูกชายหัวแก้วหัวแหวนได้ลอบลอบเป็นซู้กับเนียรภรรยาอายุของตนและชุนเบ่งผู้ทีตนนับเป็นคนสนิท ต่างไม่มีใครซื่อสัตย์และจริงใจกับตนเลยแม้แต่น้อย ความสูญเสียโถมทับหัวใจพระภิรมย์ในคราวเดียวกับที่ต้องสูญเสียลูกชายอีกคนไปในยามสงครามประชิดตัว พระภิรมย์ไม่มีแม้แต่เวลาโศกเศร้า แต่พระภิรมย์เลือกที่จะทำหน้าที่ต่อสู้กับผู้บังคับการเพื่อปกป้องบ้านเมือง โดยไม่รักตัวกลัวตายอีกต่อไป เพราะอย่างน้อยในวาระสุดท้ายของชีวิตก็ได้ประกาศว่าตนพร้อมที่จะอุทิศชีวิตเพื่อชาติบ้านเมือง

บทส่งท้าย : 100 ปีกับสำนึกที่เปลี่ยนไปของสำนึกความเป็นชาติ

ในยุคสมัย 2558 คนรุ่นใหม่หลายคนจะรู้จักบทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ แม้ว่า กระแสละครเวทีในปัจจุบันกำลังได้รับความนิยม แต่คงไม่มีผู้จัดละครคนใดอยากจะทำ ละครปลุกสำนึกความเป็นชาติขึ้นมาเสนอใหม่ เพราะสำนึกรักชาติกำลังจะกลายเป็น สำนึกที่ล้าสมัยไม่ได้อยู่ในความสนใจหรือรสนิยมของผู้เสพสื่อบันเทิง หากตั้งข้อสังเกต การนำเสนออุดมการณ์ชาติจากสื่อบันเทิงสมัยใหม่จะเห็นว่า อุดมการณ์การสร้างสำนึก ความเป็นชาติ ความเป็นลูกผู้ชาย หรือการต่อสู้เพื่อรักษาอุดมการณ์การปกป้องสถาบัน ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ได้กลายเป็นประเด็นรองๆ ของการนำเสนอในสื่อบันเทิงปัจจุบัน

อีกด้านหนึ่งเราพบว่าสื่อบันเทิงไทยเปิดกว้างมากขึ้นในการจัดสรรพื้นที่ให้กับสื่อ บันเทิงต่างประเทศ เยาวชนไทยเกิดค่านิยมเลียนแบบวัฒนธรรมการแต่งกายจากศิลปิน ชาติอื่น เช่น วัฒนธรรมการแต่งกายแบบเกาหลี การศัลยกรรมหรือการตกแต่งร่างกายให้อยู่ในกระแสแฟชั่นอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น อุดมการณ์เรื่องความงาม ความรัก และความ ร่ำรวย กลายเป็นอุดมการณ์ที่สำคัญยิ่งสำหรับยุคทุนนิยม การสื่อสารในโลกยุคไร้พรมแดน ไม่เพียงแต่สลายแนวคิดเรื่องพรมแดนรัฐชาติ ชาติพันธุ์ แต่กลายเป็นปัจจัยสำคัญของการ สลายสำนึกความเป็นชาติ แนวคิดที่ว่าด้วยการพิสูจน์ความเป็นลูกผู้ชายในสื่อละครสมัย ใหม่ ไม่ได้พิสูจน์ด้วยความมีน้ำใจเสียสละความสุขสบายส่วนตัวเพื่อความเป็นชาติ แต่หลาย ครั้งที่เราพบว่าละครสื่อสารบทพิสูจน์สำนึกลูกผู้ชายกับความกล้าหาญในการแสดงออก เรื่องเพศ

ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในบริบททุนนิยมก็แสดงให้เห็นว่าพวกเขาไม่ได้ตัดสินใจ เลือกตัวละครเอกฝ่ายชายจากการมีอุดมการณ์รักชาติ เสียสละเพื่อปกป้องสถาบันชาติ ศาสน์ กษัตริย์ แต่ก็มีเหตุผลที่ส่งเสริมอุดมการณ์ทุนนิยม โดยการเลือกสร้างบุคลิกของ ตัวละครชายที่มีความสามารถในการประกอบธุรกิจ มีฐานะทางเศรษฐกิจ มีฐานะทางสังคม และมีการศึกษาสูง ส่วนสื่อละครเยาวชนถูกนำเสนอให้แสวงหาประสบการณ์ลองผิดลอง ถูกในเรื่องเพศมากกว่าที่จะสื่อให้เห็นว่าเยาวชนคือกำลังหลักที่จะส่งเสริมความเข้มแข็ง ของชาติบ้านเมืองต่อไป

หากพิจารณาว่า 100 ปีที่ผ่านมา สำนึกความเป็นชาติ และความเป็นลูกผู้ชาย เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ผู้เขียนตอบจากประสบการณ์จากการพิจารณาตัวบทวรรณกรรม ร่วมสมัยว่า สำนึกความเป็นชาติและความเป็นลูกผู้ชายไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะ

ที่ถูกทำให้อ่อนแอลง ยุคของทุนนิยมและระบอบการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้คนไทยไม่เห็นความสำคัญของสำนักเพื่อส่วนรวม คนยุคนี้มักยกย่องคนที่สามารถสร้างเนื้อสร้างตัวสร้างฐานะทางเศรษฐกิจให้มั่นคงมากกว่าที่จะยกย่องทหารหรือเสื่อป่า ในอีกด้านหนึ่งตัวละครหญิงในสื่อละครไทยกลับถูกสร้างให้มีความกล้าหาญในการแสดงออกมากมายจนถึงขั้นสามารถปกป้องผู้ชายได้ ส่วนในความเป็นจริงทางสังคมก็พบว่า ผู้หญิงมักมีเหตุผลในการเลือกแต่งงานกับผู้ชายที่เสียสละเพื่อตนเองมากกว่าเสียสละเพื่อชาติ หรือเลือกแต่งงานกับผู้ชายที่มีฐานะทางเศรษฐกิจมั่นคงมากกว่าเลือกแต่งงานกับผู้ชายที่มีอุดมการณ์ชาติมั่นคง หากแม่อยู่ได้มาเป็นสาวใน พ.ศ.2557 แม่อยู่อาจจะเลือกแต่งงานกับผู้ชายอย่างชุ่นเบ้งมากกว่าหลวงมณี หรือไม่ก็คงเลือกแต่งงานกับชาวต่างชาติอย่างผู้บังคับการซึ่งมีอำนาจที่จะพานางไปพ้นจากอำนาจของผู้ชายไทยก็เป็นได้

เอกสารอ้างอิง

- ธนาการอมสิน. (2545). **สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า : บทพระราชนิพนธ์และปรัชญาชีวิต พระปรีชาญาณเลิศล้ำเกินกำหนด**. หนังสือเฉลิมพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดธนาการอมสิน ในวโรกาสฉลองบรมราชสมภพครบ 120 ปี. กรุงเทพฯ : สไตร์ครีเอทีฟแฮร์ส จำกัด.
- _____. (2545). **สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า : พระราชประวัติ 45 ปี ของการเปลี่ยนแปลงแห่งยุคสมัย**. หนังสือเฉลิมพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดธนาการอมสิน ในวโรกาสฉลองบรมราชสมภพครบ 120 ปี. กรุงเทพฯ : สไตร์ครีเอทีฟแฮร์ส จำกัด.
- _____. (2545). **สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า : ผู้ทรงวางรากฐานการศึกษาทุกระดับ**. หนังสือเฉลิมพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดธนาการอมสิน ในวโรกาสฉลองบรมราชสมภพครบ 120 ปี. กรุงเทพฯ : สไตร์ครีเอทีฟแฮร์ส จำกัด.
- _____. (2545). **สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า : ผู้ทรงวางรากฐานความมั่นคงและเศรษฐกิจยุคใหม่**. หนังสือเฉลิมพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระผู้พระราชทานกำเนิดธนาการอมสิน ในวโรกาส

ฉลองบรมราชสมภพครบ 120 ปี. กรุงเทพฯ : สไตส์ครีเอทีฟเฮ้าส์ จำกัด.
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2521) **บทละครพูดเรื่องหัวใจนักรบ**, ชิงนาง.
พิมพ์ครั้งที่ 3 ; องค์การค้าของคุรุสภา.
วรชาติ มีชูบท. (2555). **ภาพล้อฝีพระหัตถ์ในรัชกาลที่ 6**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.
_____. (2553). **เกร็ดพงศาวดารรัชกาลที่ 6**. กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์.